

Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı¹

Onur Alp Yılmaz, Işık Üniversitesi

ORCID: [0000-0001-6158-7165](https://orcid.org/0000-0001-6158-7165)

E-posta: onuralp.yilmaz91@gmail.com

Kısa süren akademik yaşantısının ardından, 11 yıla yakın süre, 1960 Müdahalesi'ne kadar siyasetten ve siyasi yazılar yazmaktan uzak duran Boran, Türkiye için de önemli bir dönüm noktasını işaret eden 27 Mayıs'tan sonra yeniden faaliyetlerine başlamıştır. Kısa bir süre yazdığı yazılarla Türkiye Sosyalist Hareketi'ne destek veren Boran, 1962'de Türkiye İşçi Partisi'ne (TİP) katılmıştır. Türkiye İşçi Partisi'nin parlamentoya 15 milletvekiliyle girdiği 1965 seçimlerinde Urfa'dan milletvekili seçilen Boran, parlamentoda dış politika başta olmak üzere hemen hemen her konuda Türkiye'nin "sosyalist geleceği" ile ilgili bir çerçeve çizmeye çalışmıştır. Partide önce genel sekreter, sonrasındaysa genel başkan olan Behice Boran, ölümüne değin Türkiye sosyalist hareketine hizmet etmiştir. Peki Behice Boran'ın Türkiye akademisine, Türkiye solunun kuramsal tartışmalarına ve pratik siyasete katkıları nelerdir? İşte bu metnin konusu olan Gökhan Atılğan'ın "Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı" kitabı bu sorulara yanıt aramaktadır.

Akademisyen Olarak Behice Boran

Öğretim üyeliği yılları, Boran'ın dönemin temel konuları olan demokrasi, faşizm ve hümanizm gibi konuları sınıfsal bir bakış açısıyla ele aldığı bir dönemdi. Boran, doğrudan Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in aldığı inisiyatifle Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne (DTCF) sosyoloji doçenti olarak atandı. Boran, DTCF'deki görevine 31 Mayıs 1939'da başladı. Öğretim üyeliği döneminde Boran'ın toplumsal yapı üzerine yapmış olduğu saha araştırmaları, toplumu anlamaya yarayan yeni bilgiler üretmesini ve bu bilgilere dayalı çözümler geliştirmesini sağladı (Atılğan, 2007: 50-52).

Atılğan'ın iddiasına göre Boran, kürsüsünden koparıldığında akademik kariyerinin zirvesinde bir akademisyendi. Kendisi bu dönemde, American Sociological Society ilk Türk üyesi, American Journal of Sociology'de yazılar yazan ilk Türk sosyologdu (2007: 124). Atılğan'a göre Boran, Türkiye'de toplumun yapıları hakkında hem Marksist hem de sosyolojik alanda somut araştırmaların öncüsü olmuştur. Yaşadığı tüm talihsizliklere rağmen, öğretim üyeliği dönemi, Boran'ın Marksizm ile kurduğu ilişkilerin gitgide derinleştiği,

Türkiye'nin toplumsal yapısını çözümlmeye başladığı ve toplumsal sorunları kavramaya başladığı bir dönem olmuştur. Boran'ın üzerine çalışmalar yaptığı alanları; bilime ve sosyolojiye temel yaklaşımlar, toplumsal yapı ve toplumsal değişme olarak özetlemek mümkündür (2007: 133).

Atılğan, Boran'ın sosyolojik araştırmalara biçtiği rolü şöyle açıklamaktadır: "sosyolojik araştırmaların, tarihsel maddeci bir perspektifle, diyalektik bir perspektifle içinde temel bir yapının ayırt edilebileceği belirli bir toplumun parçası olan olguları toplumsal bütünü parçaları olarak ve toplumsal değişme ekseninde yapılmasının Marksist bir sosyolojinin temeli olacağını düşünüyordu." (Atılğan, 2007: 150)

Atılğan, Boran'ın bu konudaki en önemli bulgularını, Toplumsal Yapı Araştırmaları'nda ortaya koyduğunu ifade ederken, onun yönteminin tarihsel materyalizme dayalı olduğunu altını çizmiştir. Atılğan'a göre bu durum, onun siyasal kuramcı ve sosyolog yönleri arasında bir köprü niteliğindedir (2007: 152).

Atılğan'ın ifadeleriyle, Boran'ın toplumsal yapı analizine göre, toplumsal yapının birimleri birlikte evrilir, bu yüzden yapılar arasında bir önceleme mevzubahis değildir. Ancak bu evrilme süreci içinde toplumsal birimlerden birinin etkisi, diğer birimlere oranla daha fazla olduğundan, aralarında bir asimetri bulunmaktadır. Boran, bu doğrultuda, toplum yapısını oluşturan birimleri kendi içinde parçalara ayırarak, her bir parçanın nasıl değiştiğini, dönüştüğünü ve birbirleriyle nasıl etkileşim kurduğunu analiz etmektedir. Atılğan'a göre, Boran bu çözümlmeyi yaparken, altı kaynaktan hareket eder. Birinci kaynağı, demografik koşullardır. İkinci kaynağı, belirli mekan ve zaman şartlarında yaşayan bir nüfus biriminin, kendi ihtiyaçlarını karşılamak için işlettiği doğal kaynaklar ve üzerinde oturduğu toprak parçasının coğrafi koşullardır. Üçüncü kaynağı, bu nüfus biriminin, kendi coğrafi şartlarına uygun olarak, doğa kaynaklarını işletirken kullanmakta olduğu teknolojidir. Dördüncü kaynağı, belirli kaynakları, belirli bir teknolojiyle işlemesi sırasında meydana gelen üretim ilişkileridir. Beşinci konumlama noktası, toplumun ayrıştığı birimler, diğer bir değişle toplumsal tabakalardır. Altıncı ve son konumlama noktasıysa, toplumsal tabakalar arasında farklılıklar gösteren sosyal kurumlar ve sosyal değerlerdir (2007: 152).

Boran, sosyal değişim ve gelişimin farklı deneyimlenmesini etkileyen faktörleri analiz edebilmek amacıyla toplumsal birim olarak iki köy tipi seçmiştir. Bu amaç doğrultusunda birbirinden farklı olmakla birlikte, birbirleriyle karşılaştırılma imkanına sahip köyler seçilmiştir. Birinci grupta şehre yakın, ana yolların üzerinde, bereketli toprakların bulunduğu ova köyleri varken; ikinci grupta, şehre uzak,

yolsuz ve bereketsiz toprakların bulunduğu dağ köyleri vardır. Bu iki köyü, yukarıdaki altı kategoride inceleyen Boran, köylerin toprak verimliliği, şehre olan yakınlık-uzaklıkları ve iktisadi durumlarının onların toplumsal dönüşüm ve toplumsal hayatlarında ne gibi farklılar yarattığı sorusundan hareket etmiştir. Atılgan'a göre Boran, dört temel sonuca varmıştır: i) Bir toplumun bütün birimleri, eşitsiz fakat bileşik olarak gelişmiştir. Bu araştırmaya konu olan köylerin, iktisadi ve ekolojik olarak farklılıklarından yukarıda bahsedilmiştir. Ancak bu köylerin belli başlı ortak özellikleri de bulunmaktadır. Her iki köy de daha geniş bir toplumsal perspektiften bakıldığında, feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinin başladığı bir ülkenin köyleridir ve bu sürecin tamamen dışında, içine kapalı olmaları mümkün değildir. Boran, buradan hareketle, bu sürece tamamen açık ya da tamamen kapalı hiçbir toplumsal birim bulunmadığı çıkarımına varmıştır; ii) Toplumsal birimler arasında değişime açıklık ve değişimin hızı bakımından derecelenme olduğudur. Boran, araştırmasından hareketle, ova köylerinin değişime daha açık ve adaptasyonunun daha hızlı olduğu sonucuna varırken, dağ köylerinde değişimin daha yavaş ve dar kapsamlı olduğu sonucuna varmıştır; iii) Modern haberleşme ve ulaşım araçlarından yoksun olan kapitalizm öncesi toplumlarda, kültürel yayılmaları merkezden çevreye doğru hareket ederken, kapitalistleşme sürecindeki toplumlarda sıçramalı bir ilişki görülür; iv) Kültürel yayılmalar tek yönlü bir süreç değildir. Kültürel yayılmalar, tek yönlü olarak yayılıp, toplum tarafından tamamen özümsemmezler. Başka bir ifadeyle kültürel yayılmalar iki şekilde vücut bulurlar: İlk olarak, yayılan birimler girdikleri cemiyetin şartlarına göre belli bir değişim gösterirler. İkinci olarak, girdikleri sosyal çevreyi de etkiler ve belli değişimlere sebep olurlar (2007: 153-163).

Boran'ın öğretim üyeliğinden koparılışından sonra, Atılgan'ın değimiyle onun için "kayıp yıllar" başlamıştır. Bu süreç, yukarıda belirtildiği üzere Boran'ın İstanbul'a taşındığı 1949 ortalarında başlamış, 27 Mayıs Müdahalesi'ne kadar devam etmiştir. 1960 Müdahalesi'yle başlayan ve 10 Ekim 1987'de Boran'ın ölümüne kadar devam eden süreç, Boran'ın Türkiye sosyalist hareketinde siyasetçi ve kuramcı kimlikleriyle yer aldığı dönemdir (2007: 164).

Kuramcı Olarak Behice Boran

Atılgan'ın iddiasına göre, 27 Mayıs'tan başlayıp 12 Mart'a kadar uzanan sürece Boran, bir kuramcı ve siyasetçi olarak damga vurmuştur. Boran bu dönemde milletvekilliğinin yanı sıra, Marksist düşünceyle ilgili literatüre geniş katkılar yapan eserlerini kaleme almıştır. Başlarda yeni kurulan Türkiye İşçi Partisi'ne (TİP) Öncü ve Vatan gazetelerinde yazdığı yazılarla destek olmayı tercih eden Boran, yine bunun yanında o günlerde solun en güçlü yayın organı görünümündeki Yön dergisinde çıkan Türkiye üzerinde geliştirilen Marksist

tezlere eleştirel bir yaklaşım geliştiren yazılar yazdı. Atılgan'ın iddiasına göre, Boran'ın bu kuramsal yazıları, TİP'in siyasal perspektifine de yön vermiştir. TİP Genel Sekreterliği Boran'ı TİP'in Etüt ve Araştırmalar Bürosu'nun toplantısına ilk davet edildiği tarih 1962 yılı sonlarına rasgelmektedir. Atılgan, Boran'ın bundan sonraki süreçte TİP içinde üç farklı rolünden bahseder: i) Boran, TİP'in Marksist kuramcısı olmuştur; ii) Boran'ın parlamenter olarak faaliyetleri; iii) Boran'ın Genel Yönetim Kurulu üyeliği, Genel Sekreterlik ve Genel Başkanlığı kapsayan örgütsel rolleri.

Ancak Aydınöğlü, Atılgan'ın ilk maddedeki iddiasını sübjektif ve abartılı bulmuştur. Aydınöğlü, Atılgan'ın çalışmasının bir sorudan çok, bir yargıyla, yani Boran'ın Türkiye sol literatürüne yaptığı "büyük katkılar"ı keşfetme iddiasıyla ortaya çıktığını belirtmiştir (Aydınöğlü, 2008: 305). Atılgan'ın Boran'la ilgili bu sübjektif tavrı dolayısıyla yer yer konjonktürü gözden kaçırdığını ve dolayısıyla Boran'ın ortaya koyduğu tezlerin konjonktürel yanını da bir kenara bıraktığının altını çizmiştir. Aydınöğlü'na göre, Atılgan'ın Boran'ın Türkiye sosyalist literatürüne yaptığı en büyük katkı olarak ortaya koyduğu "Sosyalist Devrim Tezi" için de bu durum geçerlidir. Ona göre, Boran'ın bu düşünceyi savunmasının iki temel nedeni vardır. İlk olarak Boran, Mehmet Ali Aybar'ın "hürriyetçi sosyalizm" tezinden kendisini farklılaştırarak onunla yaşadığı ayrılığa bir ilkesel ayırım ortaya koymalıydı. İkinci olarak ise Boran, yine benzer bir mesafe ortaya koyarak, Milli Demokratik Devrim (MDD) tezinin özellikle partinin genç kadrolarında yarattığı etkiye bir alternatif tez geliştirmek istemiştir. Dolayısıyla bu arayışların vardığı menzile de Lenin'in "Nisan Tezleri" ile Troçki'nin "Sürekli Devrim Tezi" olmuştur. Aydınöğlü, Boran'ın Sosyalist Devrim Tezi'nin Lenin ve Troçki'nin yazdıklarının "kötü bir kopyası" olmaktan öteye geçemediğini de ayrıca vurgulamıştır. (Aydınöğlü, 2008: 311-312). Özetle Aydınöğlü'na göre Boran'ın ortaya koyduğu bu tez, kuramsal bir iddiadan çok, politik bir iddianın, kendisini hem Aybar'dan hem de MDD'den ayırıştırma çabasının bir ürünüdür.

Aslında ortada ne Aydınöğlü'nun iddia ettiği gibi bir "kötü kopya" ne de Atılgan'ın ortaya attığı gibi Marksist literatüre orijinal bir katkı vardır. İlk olarak, Boran, MDD ve Aybar ekseninde yaşanan ayrışma, basit birer hizip kavgası olmanın ötesindeydi. Bu gruplar arasındaki tartışma, dünyadaki geçmiş örnekler ve tartışmalara bakarak bunlar arasından Türkiye'yi sosyalizme hangi yöntemin taşıyacağıyla ilgiliydi. İkinci olarak, ilkiyle de bağlantılı biçimde, Aybar ve MDD grubunun tezleri de dünya örneklerinden esinlenmişti. Aybar'ın yerlilik iddiasına karşın, Atılgan'ın da ifade ettiği gibi, onun "güler yüzlü sosyalizm" kavramı dünya Marksist literatüründe kullanılan "socialism with a human face"nin bir çevirisiydi (Atılgan, 2003: 29-34). Diğer taraftan ise MDD'nin tezleri Marx,

Engels, Lenin, Stalin ve son olarak da Mao'nun katkısıyla ortaya çıkan ve devrimi demokratik devrim ve sosyalist devrim olarak iki aşamaya bölen fikirlerin bir uzantısıydı. Dolayısıyla Boran'ın başında olduğu harekette dahil olmak üzere bu hareketlerin iddiaları, Marksist literatüre katkı sunmaktan çok, Türkiye'yi sosyalist devrime hangi metotla taşıyabilecekleri üzerinden şekilleniyordu. Başka bir ifadeyle, iddiaları teorik olmaktan çok pratikti ve teorisyen olmaktan ziyade siyaset zemininde pratisyen olarak faaliyet yürütme çabasındalardı.

Siyasetçi Olarak Behice Boran

TİP'in 15 milletvekiliyle parlamentoya girerek grup kurmayı başardığı 1965 seçimlerinde Urfa milletvekili seçilen Boran, Atılğan'a göre, bu dönemde Mecliste yaptığı konuşmalarda ya da Meclis konuşmalarında, adeta Sosyalist Türkiye'nin nasıl yönetileceğini anlatmıştır. Boran, her meseleyi sınıfsal bir bakış açısıyla ele almıştır. Boran'ın milletvekilliği döneminde üstlendiği bir diğer görev de Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu Karma Parlamento Komisyonu üyeliğiydi. Bu yüzden parlamentoda bir çok farklı konuda konuşmuş olmasına rağmen, ağırlığı dış politika konularına vermiştir. Atılğan'a göre, Boran'ın dış politika çözümlerinin iki temel odak noktası vardı: i) Türkiye'nin Atatürk sonrasında Batı ittifakında yer alması vebunun başarısız bir politika oluşu, ii) ilgili politikanın sınıfsal temelleri (Atılğan, 2007: 220-221). Atılğan'a göre, Boran, iç politika ve dış politika arasında bir diyalektik ilişki olduğuna inanmaktaydı. Başka bir deyişle, iç politika stratejileri dış politika yönelimlerini, dış politika yönelimlerinin çıktıkları da iç politikayı etkilemekteydi. Dolayısıyla, dış politika eleştirisi, iç politika eleştirisiyle aynı şeydi ve eleştirilemez bir statüsü olamazdı (2007: 225-226). Atılğan, Boran'ın Türkiye'nin hakim sınıfların çıkarları için ortak pazar üyeliğiyle mali ve iktisadi; NATO'ya üyeliğiyle de askeri olarak Batı'ya bağımlı hâle getirildiğini düşündüğünü belirtmiştir. Bu bağımlılığın ortadan kalkması için: i) NATO'dan çıkmak; ii) Ortak pazardan ayrılmak; iii) Eşitlik ve karşılıklı ilkesinden kaynaklı olarak Türkiye'nin güç ve mevki olarak eşit ya da yakın ülkelerle ittifak yapması gerekliydi (2007: 223-227).

MDD'ciler ve Aybarcıların partiden uzaklaştırılmasının ardından Genel Sekreter olan Boran, Atılğan'ın aktarımıyla, TİP'in de kapatılmasıyla sonuçlanacak olan 12 Mart askeri müdahalesini önceden tahmin etmişti. Boran'a göre, gelen müdahalenin üç ana nedeni vardı: i) "Dışa bağımlı gelişen" kapitalizmin içine düştüğü bunalımı "kısıtlı, dar, biçimsel" demokrasi ortamında aşamadığından ve bu sınıfsal bunalımı atlatmak için anayasal hak ve özgürlükleri kısıtlayarak ve hatta rafa kaldırarak, "asayiş sağlama" bahanesine sığınarak ülkeyi sert bir yönetime sokma çabası; ii) Sermaye sınıfının, yükselen işçi hareketlerinden ve işçi sınıfının haklarını almakla ilgili hareketlerinin politik bir yapıya

bürünmesinden tedirgin olması; iii) Egemen sınıfların Kürtlerin, memurların, öğrencilerin hak mücadelesinden ürkmesi. . Ona göre Kürtlerin demokratik özgürlükleriyle ilgili talepleri egemen sınıflar tarafından şoven bir milliyetçilikle savuşturulmaya çalışılıyordu (2007: 241). Boran 26 Mayıs 1971’de tutuklandı ve 14 Temmuz 1974’e kadar tutuklu kaldı. Ayrıca Anayasa Mahkemesi’nde açılan dava sonucunda TİP 20 Temmuz 1971 yılında kapatıldı.

Boran, hapisten çıkışının ardından TİP’i yeniden kurarken 12 Mart’ta verdiği başarılı sınavın, emekçi kitlelerin 12 Mart’tan öncesinden daha radikal ve kolektif bir hareket olarak ortaya çıkacağına belirtilerinin başlamasının, TİP’in yıllarca tek temsilci olarak emekçi kitleler üzerinde olumlu etki bıraktığı inancının TİP’i başarıya ulaştıracağına inanmıştı. Temmuz 1974’de kuruluş çalışmalarına başlanan TİP, 30 Nisan 1975’te yeniden kurulmuştur.

Boran’a göre, TİP’in başarı hedefini yakalamasının dört yolu vardı: i) disiplinli ve eğitilmiş bir parti örgütü; ii) işçi sınıfının içinde örgütlenmek; iii) solun ana akım hareketi haline gelmek; iv) uluslararası alanda kendini kabul ettirmek (Atılğan, 2007: 272-276). Atılğan, ikinci 1975-1980 arası kapsayan TİP deneyiminde ulaşılan ve ulaşılamayan hedefleri de değerlendirmiştir. Buna göre, ulaşılan hedefler şu şekildedir: i) Örgütsel hedefler: parti çalışma ekiplerini oturtmak, sınırlı tuttuğu örgütlenme modelini işçilerin yoğun olarak yaşadığı sanayi havzalarına kurmak, parti içi eğitimde sürekliliği sağlamak ve parti yayınlarını düzenli olarak çıkarmak; ii) Uluslararası kabul: Behice Boran ve Nihat Sargın, Ekim Devrimi’nin 60. Yılı kutlamaları için 1977’de SSCB’ye davet edildiler ve TİP bundan sonra TKP ile beraber sosyalist ülkeler tarafından Türkiye işçi sınıfı partisi olarak tanınan iki partiden biri haline geldi (2007: 278-279).

Ulaşılamayan hedefleri ise şu şekilde sıralamıştır: i) Solda ana akımlaşmamak: Bu dönemin sosyalist tipolojisi 1970 öncesinden farklıydı. Artık sosyalist hareket, 1970 öncesinde olduğu gibi kentli aydınların, sendika yöneticilerinin, öncü aydınların ve öğrencilerin yarattığı tipolojiden çok daha farklıydı. Sosyalizm ülkenin her köşesine yayılırken, mahallelerde nöbet tutan ve dayanışma kültürünü örgütleyen bir yapıya evrilmişti. İdeolojik kuram olarak bir önceki kuşağa göre daha yetersiz olan bu kuşak, sosyalizmi halkın gündelik yaşamına ve hayatının her alanına sokmayı başarmıştı. Atılğan’a göre, Türkiye’de sosyalist hareket militanlaşıp, radikalleşirken; TİP beş bin üyesi ve salon toplantılarıyla, seçkin bir görüntü verdi; ii) İşçi sınıfını örgütleyememek: Boran, partiyi kurarken işçi sınıfının sola kaydığını düşünmüştü. Ancak bu sola kayışın aslında sosyal demokrasiye ve yükselen “Karaoğlan efsanesi”ne doğru bir kayış olduğu anlaşıldı. (2007: 279-284). Dolayısıyla başarı için dört temel hedefle ortaya

çıkan TİP, bunlardan ikisini başarırken ikisinde ise başarısız olmuştur.

“Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı”, güçlü ve özgün argümanları olan bir kitap. Türkiye sol literatürüyle ilgili geniş bilgisi olan bir yazarın kaleminden çıkan bu kitapta, yazarın Boran’la kurduğu ilişki yer yer duygusallaşabiliyor. Özellikle Boran’ın politikacılık yıllarında ortaya koyduğu kuramların Marksist literatüre özgün katkılar sunduğu argümanı son derece keskin ve Boran’ın asıl amacını, pratik olanı, yani devrime ulaşma iddiasını gölgeliyor. Ancak bu duygusallaşma, yine de çok kapsamlı bir arşiv ve literatür taramasına dayanan bu kitabı önemsizleştirecek bir unsur değil. Öte yandan, Boran’ın sosyalizmi güçlü bir örgütlü yapıyla ülkeye taşımak için yaptığı siyasi girişimlerin kuramsal katkısından çok daha fazla olması, kitabın bir zaafı olarak beliriyor.

Sonnot

1 Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı, Gökhan Atılgan, Yordam Yayınları, 2007

Kaynakça

Aydinoğlu E (2008). “Sol Hakkında Her Şey” mi?. İstanbul: Versus.

Satılgan, N (2003). Avrupa Komünizmi ile Klasik Marksizm Arasında Mehmet Ali Aybar. İçinde: Vassaf G (der), Mehmet Ali Aybar Sempozyumları 1997-2002. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.